

МЕТОДИЧНИЙ ПІДХІД ДО ФОРМУВАННЯ ІНСТИТУЦІЙНОЇ МАТРИЦІ РОЗВИТКУ СУБ'ЄКТІВ СІЛЬСЬКОГО ПІДПРИЄМНИЦТВА

Узагальнено теоретико-методичні підходи та науково-прикладні аспекти щодо розвитку сільського підприємництва в умовах інституційного середовища. Обґрунтовано необхідність та встановлено алгоритм формування інституційної матриці розвитку сільського підприємництва, з метою визначення рівня сприятливості або несприятливості інституційного середовища. Запропоновано авторську методику обчислення вагомості інституцій та представлено результати розрахунку коефіцієнта інституційного розвитку суб'єктів сільського підприємництва. Запропоновано групування сільських підприємницьких формувань за рівнем впливу інституційних детермінант на економічний стан. Встановлено особливості прийняття управлінських рішень керівниками підприємницьких формувань під впливом інституцій формального та неформального змісту.

Постановка проблеми

Становлення сільського підприємництва є головним чинником відродження сільської економіки та українського села зокрема. Спрямовані на підтримку таких процесів інституційні заходи, метою яких була зміна цінностей та норм, не дали змоги одержати бажаних результатів. Наслідком таких інституційних перетворень стали занепад підприємств, обмежені можливості щодо працевлаштування сільських мешканців, а також погіршення екологічної та економічної ситуації, що суттєво вплинуло на процеси деградації та вимирання сіл. Відповідно, така колізійність трансформаційних кроків свідчить про недосконалість існуючої інституційної матриці розвитку сільського підприємництва, складові якої хоча і визначають “правила” гри у рамках триєдиної системи соціально-економічних, законодавчих або політичних інституцій формального змісту та неформальних ідеологічних інституцій, але мають конфліктний характер при їх застосуванні на практиці.

Оскільки основна ідея формування інституційної матриці носить, здебільшого, макроекономічний характер, відповідно, не завжди враховується

можливість суб'єкта сільського підприємництва взаємодіяти з відповідними інститутами в рамках існуючих норм та обмежень. За таких умов, виникає конфліктність пристосування формальних інституцій до реалій здійснення підприємницької діяльності у сільській місцевості, також втрачається значення неформальних інституційних складових у активізації підприємницької ініціативи на сільських територіях. Це суттєво ускладнює досягнення позитивних результатів у виробничо-господарській діяльності формувань і, як наслідок, не сприяє повноцінній реалізації потенціалу та виконання основних функцій суб'єктів сільського підприємництва. З огляду на це, актуальним є удосконалення існуючих та розробка нових підходів щодо побудови інституційної матриці на рівні кожного окремого підприємницького формування у сільській місцевості.

Аналіз останніх досліджень та публікацій

Дослідження умов виникнення та особливостей формування інституційних матриць знайшли своє відображення у працях С. Кірдіної [2], Ю. Лопатинського [3], О. Мороз [4], Д. Норта [5], О. Прутської [9] та інших, прихильників інституційної теорії. Проведені дослідження дають змогу проаналізувати сучасний стан, позитивні тенденції, перспективи розвитку та виявити особливості інституційного регулювання аграрного сектора економіки в цілому. Разом з тим, незважаючи на значну теоретичну базу, залишаються невирішеними питання щодо побудови інституційної матриці на мікрорівні, що зумовило вибір теми дослідження.

Мета, об'єкт та методика дослідження

Метою дослідження є наукове обґрунтування необхідності формування інституційної матриці на рівні окремих підприємницьких формувань у сільській місцевості. Об'єктом дослідження є процес побудови матриці інституційного регулювання та розвитку сільського підприємництва. Теоретичною та методологічною основою дослідження став діалектичний метод пізнання і системний підхід до вивчення соціально-економічних явищ та процесів, що відбуваються у контексті розвитку сільського підприємництва на інституційних засадах. У процесі дослідження застосовувалися загальнонаукові (аналіз та синтез, наукова абстракція) і спеціальні економічні методи: абстрактно-логічний (для формулювання робочої гіпотези дослідження та висновків), монографічний (для дослідження особливостей формування інституційної матриці на рівні окремих суб'єктів підприємницької діяльності), матричний, табличний і графічний та інші методи.

Результати дослідження

Сучасні засади функціонування суб'єктів сільського підприємництва формуються відповідно до системи формальних і неформальних інституцій, створеної у результаті прискореної перебудови інституційного механізму

розвитку аграрного сектора економіки. Удосконалення основних напрямів й важелів механізму регулювання та підтримки функціонування підприємницьких формувань у сільській місцевості здійснювалося на основі імплементації зарубіжного досвіду в реалії розвитку аграрного сектора економіки України.

Особливості розвитку сільського підприємництва у країнах Євроазіатського регіону щодо регулювання умов економічної та соціальної свободи у здійсненні виробничо-господарської діяльності або з метою активізації населення до розвитку підприємницької діяльності полягають у створенні ефективної інституційної матриці. Згідно з основоположними інституціями матриці, країни зобов'язані проводити активну державну політику з підтримки підприємницької ініціативи, заохочення населення до створення підприємницьких формувань у сільській місцевості та безпосереднього контролю за їх розвитком. Такий процес базується на вертикальному й горизонтальному підходах до вирішення проблем з інституційного забезпечення формування та функціонування суб'єктів сільського підприємництва. Відповідно, вертикальний підхід ґрунтується на заходах, орієнтованих на здійснення виробничо-господарської діяльності у межах кожного окремого підприємницького формування, тоді як горизонтальний – на захисті інтересів підприємців, які диверсифікують діяльність у напрямі технічних розробок, сільського туризму, розбудови соціальної інфраструктури тощо.

Інституційна матриця розвитку сільського підприємництва є основою забезпечення цілісності інституту власності та гарантування виконання умов інституту контрактації. Зважаючи на специфіку розвитку суб'єктів підприємницької діяльності у сільській місцевості, формування матриці здійснено на основі впливу економічних, суспільно-політичних та екологічних інституцій на процеси господарювання. При цьому, також враховано здатність неформальних інституцій впливати на прийняття рішень суб'єктами підприємницької діяльності.

Першочерговим кроком у побудові інституційної матриці на мікрорівні є розрахунок рівня інституційного впливу на розвиток суб'єктів сільського підприємництва та визначення вагомості інституцій у здійсненні господарської діяльності за групами підприємницьких формувань. У результаті дослідження, на основі результатів побудови багатофакторної кореляційно-регресійної моделі, сформовано 4 групи підприємств. Запропоноване групування сільських підприємницьких формувань дозволило визначити типові підприємства, які функціонують і розвиваються у сільській місцевості Житомирської області без надмірного політичного, економічного тиску з боку державних інститутів, зокрема регіональних. Відповідно, такі підприємства є еталонними, оскільки мають високі економічні показники діяльності та підтримку і сприяння з боку представників регулюючих інститутів. Також, виявлено сукупність підприємницьких формувань із загальної вибірки дослідження, які функціонують

у режимі обмеженості здійснення діяльності або в межах інституційної “пастки” (рис. 1).

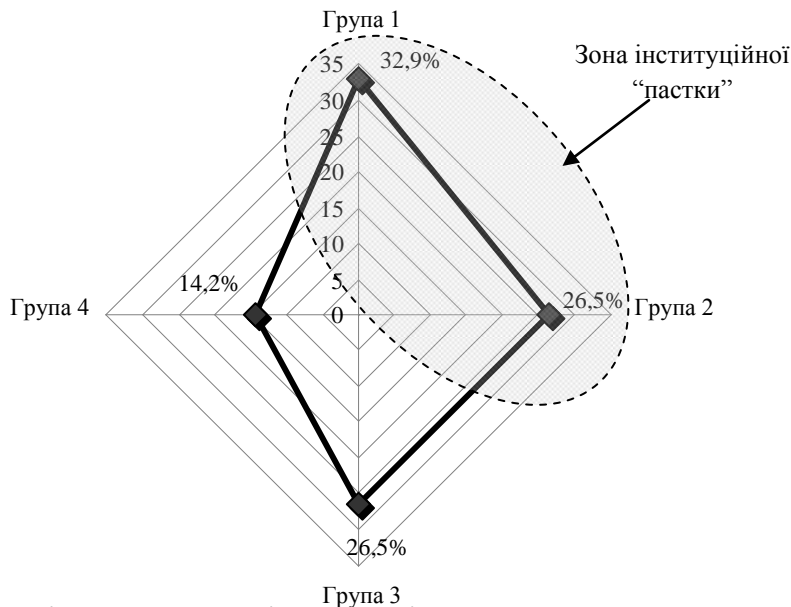

Рис. 1. Типологічна структура сільських підприємницьких формувань за рівнем впливу чинників інституційного середовища

Джерело: власні дослідження

Також, на основі авторської методики розраховано коефіцієнт інституціоналізації, алгоритмом якого передбачено 7 послідовних етапів:

1) визначення коефіцієнта вагомості кожної окремої інституції за рівнем впливу на розвиток сільського підприємництва у загальній кількості інституцій визначеної групи (за кількістю стверджувальних відповідей респондентів)

$$\varpi_{ij} = \frac{m_i}{n_j},$$

де i – вид інституції;

j – група інституцій.

ϖ_i – коефіцієнт вагомості i -інституції за j - групою інституційного впливу на розвиток сільського підприємництва;

n_j – загальна кількість інституцій за j -групою;

m_i – кількість відповідей експертів, що характеризують i -ту інституцію, як таку, що впливає на розвиток сільського підприємництва.

2) побудова рейтингів у межах кожної групи за числовою характеристикою коефіцієнта вагомості інституцій;

- 3) вибір за групою тієї інституції, коефіцієнт вагомості якої є найбільшим;
4) формування груп інституцій за рівнем впливу на розвиток сільського підприємництва;

5) розрахунок коефіцієнта вагомості інституцій за j -групою

$$\varpi_n = \varpi_{i1} + \varpi_{i2} + \dots + \varpi_{in},$$

де ϖ_i – коефіцієнт вагомості видів i - інституції за j -групою.

6) розрахунок коефіцієнта вагомості формальних і неформальних інституцій:

$$k_{i\text{форм.}} = \sum \varpi_{i\text{економ.}} + \sum \varpi_{i\text{еколог.}} + \sum \varpi_{i\text{сусп.}} + \dots + \sum \varpi_n,$$
$$k_{i\text{неформ.}} = \sum \varpi_{i\text{трад.}} + \sum \varpi_{i\text{зв.}} + \sum \varpi_{i\text{практ.}} + \dots + \sum \varpi_n,$$

де n – кількість задіяних інституційних елементів у розвитку підприємницького формування у сільській місцевості;

$k_{i\text{форм.}}$ – коефіцієнт вагомості формальних інституцій;

$k_{i\text{неформ.}}$ – коефіцієнт вагомості неформальних інституцій.

7) розрахунок коефіцієнта інституційного розвитку сільського підприємництва

$$IK_i = k_{i\text{форм.}} + k_{i\text{неформ.}}$$

Розрахунок вагомості інституції у розвитку сільського підприємництва є запорукою визначення необхідності впроваджувати зміни за відповідною групою інституцій у цілому або змінювати основні положення реалізації конкретної інституції. У свою чергу, це сприятиме вирішенню основних проблем, пов'язаних із забезпеченням соціальної відповідальності у бізнесі, формуванням інституційного середовища та покращенням корпоративної культури підприємницьких формувань. Відтак, визначено вагомості інституцій у здійсненні господарської діяльності за групами підприємницьких формувань та побудовано 4-рівневу інституційну матрицю розвитку сільського підприємництва (табл. 1).

Зважаючи на результати побудови інституційної матриці розвитку сільського підприємництва, доведено, що існує спорідненість між підприємницькими формуваннями, які функціонують у режимі інституційної "пастки" (групи 1–2) і підприємствами з високими показниками розвитку (групи 3–4). Це підтверджується тим, що при прийнятті управлінських рішень керівниками підприємницьких формувань групи низького та опосередкованого впливу інституційних детермінантів на економічний стан керуються однаковими інституціями, водночас, така схожість спостерігається за 8 структурними позиціями.

Таблиця 1. Інституційна матриця розвитку сільського підприємництва

		<i>Групи підприємств за рівнем інституційного впливу</i>			
		низького	опосередкованого	середнього	активного
<i>Групи інституцій за рівнем черговості у прийнятті управлінських рішень</i>	I	право власності на природні ресурси (0,490)	право власності на природні ресурси (0,597)	законодавчі акти з регулювання питання охорони НПС (0,685)	законодавчі акти з регулювання питання охорони НПС (0,478)
		інструкції, норми та нормативи, приписи, положення та рекомендації (0,279)	право власності на основні та оборотні засоби виробництва (0,319)	законодавчо-нормативні акти з регулювання економічних відносин (0,600)	законодавчо-нормативні акти з регулювання економічних відносин (0,409)
		установчі документи підприємницьких структур (0,400)	установчі документи підприємницьких структур (0,700)	законодавчі акти із захисту прав підприємців (0,728)	законодавчі акти із захисту прав підприємців (0,533)
		практика господарювання (0,353)	звичаї та традиції (0,276)	мораль та етика (0,242)	ділова культура (0,167)
	II	директиви держаних органів із впровадження екоінновацій (0,368)	директиви держаних органів з впровадження екоінновацій (0,250)	директиви держаних органів з впровадження екоінновацій (0,237)	право власності на природні ресурси (0,305)
		законодавчо-нормативні акти з регулювання економічних відносин (0,270)	законодавчо-нормативні акти з регулювання економічних відносин (0,296)	комплекс заходів щодо розвитку підприємництва (0,200)	право власності на основні та оборотні засоби виробництва (0,340)
		законодавчі акти із захисту прав підприємців (0,360)	інструкції органів самоврядування (0,150)	інструкції органів самоврядування (0,182)	інструкції органів самоврядування (0,267)
		звичаї та традиції (0,216)	морально-етичні цінності (0,242)	морально-етичні цінності (0,207)	мораль та етика (0,134)

Закінчення табл. 1

III	законодавчі акти з регулювання питання охорони НПС (0,143)	законодавчі акти з регулювання питання охорони НПС (0,154)	право власності на природні ресурси (0,079)	директиви держаних органів з впровадження екоінновацій (0,217)
	право власності на основні та оборотні засоби виробництва (0,270)	інструкції, норми та нормативи, приписи, положення та рекомендації (0,228)	право власності на основні та оборотні засоби виробництва (0,123)	інструкції, норми та нормативи, приписи, положення та рекомендації (0,210)
	інструкції органів самоврядування (0,240)	законодавчі акти із захисту прав підприємців (0,150)	установчі документи підприємницьких структур (0,091)	установчі документи підприємницьких структур (0,200)
	ділова культура (0,138)	практика господарювання (0,173)	ділова культура (0,173)	звичай та традиції (0,134)
IV	комплекс заходів щодо розвитку підприємництва (0,183)	комплекс заходів щодо розвитку підприємництва (0,159)	інструкції, норми та нормативи, приписи, положення та рекомендації (0,077)	комплекс заходів щодо розвитку підприємництва (0,050)
	ментальність населення (0,118)	ментальність населення (0,138)	звичай та традиції (0,104)	ментальність населення (0,134)
	морально-етичні цінності (0,098)	ділова культура (0,112)	практика господарювання (0,173)	практика господарювання (0,100)
	мораль та етика (0,079)	мораль та етика (0,069)	ментальність населення (0,104)	морально-етичні цінності (0,034)

Джерело: власні дослідження.

Важливого значення у розвитку сільських підприємницьких формувань набувають неформальні інституції, що є основою реалізації підприємницької ідеї, та недотримання яких викликає суспільний осуд. Встановлено, що прийняття управлінського рішення керівниками підприємницьких формувань, які функціонують у режимі інституційної “пастки”, на 27,9 % залежить від впливу чинників неформального інституційного середовища (рис. 2).

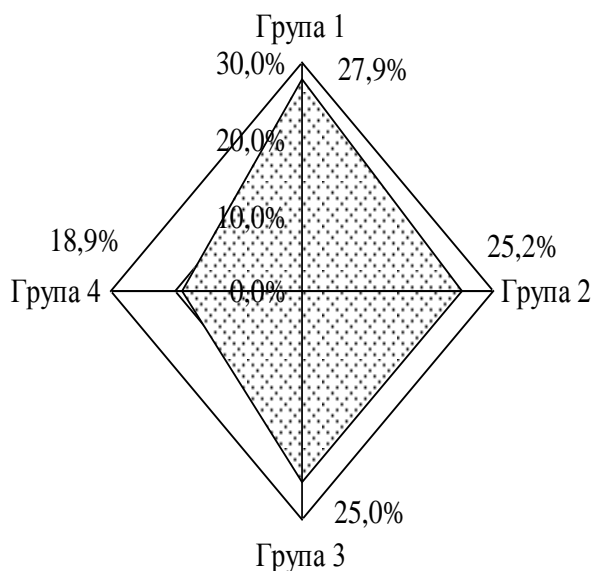

Рис. 2. Частка неформальних інституцій у прийнятті управлінських рішень керівниками сільських підприємницьких формувань

Джерело: власні дослідження.

У розрізі груп за рівнем черговості у прийнятті управлінських рішень важливого значення набувають формальні інституції економічного змісту. Зокрема, такі як: інструкції, норми та нормативи, приписи, положення й рекомендації; комплекс заходів щодо розвитку підприємництва; право власності на основні та оборотні засоби виробництва; законодавчо-нормативні акти з регулювання економічних відносин.

Аналіз коефіцієнтів інституційного розвитку суб'єктів сільського підприємництва у розрізі запропонованих груп дозволив встановити, що підприємницькі формування, які у процесі здійснення виробничо-господарської діяльності, здебільшого, керуються формальними інституціями, мають вищий показник інституційного розвитку, ніж підприємницькі формування, що суттєво обтяжені впливом формалізованих інституцій. Такі суб'єкти підприємницької діяльності у сільській місцевості діють за традиційними вподобаннями та особистісними переконаннями у прийнятті рішень (табл. 2).

Таблиця 2. Значення коефіцієнта інституційного розвитку суб'єктів сільського підприємництва (за результатами побудови інституційної матриці)

Групи інституцій за рівнем черговості у прийнятті управлінських рішень	Групи підприємств за рівнем інституційного впливу			
	низького	опосередкованого	середнього	активного
<i>I</i>	1,522	1,892	2,255	1,587
<i>II</i>	1,358	0,938	0,826	1,046
<i>III</i>	0,791	0,705	0,466	0,761
<i>IV</i>	0,478	0,478	0,458	0,318
Коефіцієнт інституційного розвитку за групою	4,149	4,013	4,005	3,712
Коефіцієнт інституційного розвитку у розрахунку на 1 підприємницьке формування	0,08	0,09	0,09	0,18

Джерело: власні дослідження.

У результаті побудови інституційної матриці встановлено, що існує необхідність удосконалення інструментарію механізму інституційного забезпечення розвитку підприємницької діяльності у сільській місцевості на макрорівні та впровадження механізму забезпечення виконання договірних зобов'язань щодо можливості нівелювання негативних наслідків опортуністичної поведінки партнерів на мікрорівні.

Висновки та перспективи подальших досліджень

З метою досягнення стратегічної мети та завдань розвитку підприємництва у сільській місцевості, у контексті зниження впливу інституційних бар'єрів та у напрямі ефективного регулювання виробничо-господарської діяльності підприємств, необхідним є формування повноцінної інституційної матриці. Невід'ємними компонентами такої системи формальних й неформальних інституцій мають стати норми, правила та об'єкти інфраструктури, сукупність яких забезпечить координацію і організацію функцій забезпечення ефективного розвитку підприємницьких формувань та забезпечуватиме поступове відродження сільських територій.

Література

1. Гайдай Т. В. Теорія інституційних змін Д. Норта та проблеми перехідних економік / Т. В. Гайдай // Наук. пр. ДоНТУ. Серія: економічна. – 2010. – Вип. 38-1. – С. 50–55.
 2. Кирдина С.Г. Два механизма самоорганизации экономики: модельная и эмпирическая верификация. Научный доклад / С. Г. Кирдина, С. Ю. Малков. – М.: Институт экономики РАН, 2010. – 69 с.
 3. Лопатинський Ю.М. Базис інституційної трансформації аграрного сектора / Ю.М. Лопатинський // Вісн. ОНУ ім. І. І. Мечникова. – 2013. – Вип. 2/1, т. 18. – С. 8–11.
 4. Мороз О.О. Контракти в аграрній економіці: реальність і перспективи. Монографія / О.О. Мороз, В.М. Семцов. – Вінниця: ВНТУ, 2011. – 188 с.
 5. Норт Д. Інституції, інституційна зміна та функціонування економіки / Д. Норт. – пер. з англ. І. Дзюби. – К. : Основи, 2000. – 198 с.
 6. Оприсяк М. Європейський досвід діяльності інституцій розвитку підприємництва та можливості його впровадження в Україні / М. Оприсяк // Галицький економічний вісник. – 2011. - № 1(30). – С. 5–10.
 7. Пустовійт Р. Формування інституціонального середовища розвитку вітчизняного підприємництва / Р. Пустовійт // Підприємство, господарство і право. – 2005. – № 2. – С. 140–144.
 8. Радева М. М. Моделювання оцінювання рівня інституційного розвитку корпорацій / М. М. Радева // Науч. вестник ДГМА. – 2011. – № 2 (8Е). – С. 291–297.
 9. Прутська О.О. Інституціоналізм і проблеми економічної поведінки в перехідній економіці / О. О. Прутська. – К.: Логос, 2003. – 256 с.
 10. Шпикуляк О. Г. Інституції аграрного ринку : монографія / О. Г. Шпикуляк. – К. ННЦ “ІАЕ”, 2009. – 480 с.
-
-